

ВЕЛИЗАР БОШКОВИЋ

ПОЛЕМИКА У КЊИЖЕВНОМ СТВАРАЛАШТВУ И ДРУШТВЕНОЈ АКТИВНОСТИ ДУШАНА КОСТИЋА

Није ново, мада је широј читалачкој публици мање познато, да се Душан Костић, по својој вокацији превасходно пјесник, опробао и у полемици као посебној врсти књижевне активности.

У животу и стваралаштву Душана Костића неколико је крупних блокова у којима је могуће пратити његову слојевиту и сложenu појаву, садржајима богату активност, на основу чега можемо судити да је наш пјесник готово увијек био у сржи збивања, крупних друштвених гихања и мијена, које бисмо с пуно права могли да означимо као прекретничке, превратничке, преломне.

Временска раздобља о којима ће бити ријечи већ су смјештена у нашу књижевну историју.

У најкраћем, то је, најприје, вријеме пред избијање Другог свјетског рата; ратне године; затим, поратни период у којем је упоришно и многоструко значење имало вријеме послје четрдесетосме.

Наравно, свеукупна књижевна и друштвена активност Душана Костића, па, тако, и његова полемичка ријеч, протеже се и на нашу савременост, у најширем смислу ријечи.

На бранику социјалне поезије

Душан Костић се у годинама пред Други свјетски рат огласио на страницама *Младе културе*, часописа лијево оријентисане интелигенције на Београдском универзитету, о питањима чисто књижевним, али са неизбјежним идеолошким подтекстом. Тадашњу Костићеву активност могуће је пратити чак хронолошки, захваљујући прије свега изванредно значајном књижевно-историјском подухвату

Гојка Тешића, зборнику полемика и памфлета *Зли волшебници* у издању Слова љубве, Београдске књиге и Матице српске, 1983. године.

У напоменама уз прву књигу, Гојко Тешић говори о познатим распрама о питањима “реализма” и “модернизма”, о томе да су се сукоби пренијели и у тридесете године и да се у овом раздобљу, уз Милана Богдановића, Радована Зоговића, Јована Поповића, Марка Ристића, и Душан Костић исказао као изразити оспораватељ “модернизма”, за разлику, на примјер, од Станислава Винавера који га је досљедно бранио.

Овдје је, дакако, ријеч о сукобу јасно разграничених идеолошких схватања. Припадност “реализму” и оспоравање “модерниста” темељило се на партијској припадности партије. То је најдиректније утицало да се развије једно посебно схватање у умјетности, па тако у књижевности, које је пун израз добило у тзв. социјалној литератури. Књижевност и политика, књижевност и идеологија нашли су се у колоплету, нераздвојни, па, природно, писци назначене групације видјели су у социјалној литератури смисао свега.

Међуратне књижевне прилике у нас, пуне противрјечности и сучељавања не само естетичких већ прије свега идеолошких схватања и интереса, разбуктавале су неслагања и разлике. Социјална литература и својим програмским начелима (у ствари, партијским!) и практичном дјелатношћу имала је амбицију да наговјести крупније друштвене промјене у нас, па чак да буде један од могућих чинилаца у припреми револуције. Припадници њени, који су својим стваралаштвом бојили ово вријеме, држали су да у естетичком погледу и умјетничким дOMETИМА њихова литература није за потцјењивање. Јер стожер су чинили Радован Зоговић, Аугуст Цесарец, Оскар Давичо, Ђорђе Јовановић, Чедомир Миндеровић, Танасије Младеновић, па Крлежа својом социјалном поезијом, свеједно што је у сукобима на књижевној љевици био на страни супротной струји која је била под утицајем Партије. И међу млађим писцима нашло се оних на које се могло рачунати: Бранко Ђопић, Зија Диздаревић, Ђамил Сијарић, Јован Поповић и други.

Противници социјалне литературе, међутим, оспоравали су је генерално, сматрајући је ефемерном и пропагандистичком. Такво схватање одржало се у дугом временском континуитету, готово до данашњих дана. Нашу књижевну прошлост, међутим, немогуће је процјењивати изван њених условности и некритично је стављати пред “савремено обликовано огледало”, како би о овим и оваквим недоумицама рекао сам Душан Костић. “То су они свевиди пророци” - каже Костић - “који послјије свега све најбоље виде, они страсни борци на бојишту послјије прохујале битке. Таквима се не може вјеровати.”

Таквима, није вјеровало ни кад су почеле да се распламсавају полемичке страсти.

У чланку *На граници двију књижевних епоха* (Зета, VIII/33, 29. VIII 1937, стр. 3), који претендује на аналитичност, Душан Костић говори о књижевној атмосфери по завршетку Првог свјетског рата, о анемичности послеријатне књижевности, о појави модернизма који је “имао, у почетку, знаке револуционарности. Обећавао је собом једну нову, садржајнију литерарну епоху, чија ће се полуга ослањати на сам живот и свијет. Није потрајало дуго, па се увидјело колико је та нова ‘револуционарност’ уска и нетемељита, сведена на спољашњост - на форму и изражај... У духу и често са баналним реквизитима предратних пјесника закривали су наши ‘модернисти’, тако поносни на своју ‘револуционарност’. Писало се, пјевало, експериментисало, измишљало, лагало, фантазирао... Али их је убрзо сам живот демаскирао; они су наине говорили једно, живот грубо доказивао друго.”

Такве су, по прилици, биле глобалне оцјене “модерниста” и њиховог стваралаштва од стране припадника социјалне поезије, илити “реалиста”, па, дакле, и Душана Костића.

Душан Костић се није задржавао на уопштеним казивањима и оцјенама. Указивао је и на конкретне појаве: на *космичке варијације и маневре* Сибе Миличића; на *хладни вербализам* Тодора Манојловића; на *идеалистичке хризантјеме, од љубави у небо... итд.*... *цвијети* Десанке Максимовић. Њихов ‘модернизам’, њихову савременост, Костић ће оцијенити као антикваран, при чему ће најгоре проћи “краљ српске прозе а кнез српске поезије г. конзул Дучић, који је - хтио не хтио - абдицирао; његово је вријеме прошло, и зар је било потребно опет жвакати ларпурлартистички баласт салонских душица!”

Кад данас Душан Костић покушава да објасни себе некадашњег, рећи ће да му је жао што је у овај и овакав контекст ставио и рану поезију Десанке Максимовић; затим да наш “псеудомодернизам”, коме је приписао у гријех срачунату дефиницију “умјетност је изнад просте свјетине” и “тенденција умногоне умањује вриједност дјела”, ипак није оставио без икаква признања: да су њиме проширене изражајне могућности, напуштени су уобичајени пјеснички калупи, а појаву слободног стиха схвата као “значајно достигнуће”.

Но, у основним поставкама остаје при својим схватањима, ставовима и оцјенама, позивајући увијек у помоћ историјски контекст.

“Провјере времена и познијих искустава” - вели Душан Костић - “биле су драстичне и за једну и за другу страну. Праве вриједности су надвладале све, сва она спорења и неспоразуме. А нема сврхе да ја сад будем у улози оног борца на бојишту послерије битке који све зна да распореди и постави на право мјесто.”

Сукоб са Драинцем

Из предратног периода остао је, као куриозум, Костићев сукоб са Раком Драинцем. (Душан Костић: *Нова бразда Раке Драинца* у: *Зейна*, X/32, - 13. VIII 1939. и бр. 33. - 20. VIII 1939, стр. 3).

Повод за полемику били су чланци Р. Драинца *У врџилоу века* (*Нова бразда*, I/1, VI 1939, стр. 4-16); *Омладина и њене заблуде* (*Нова бразда*, I/1, VI 1939, стр. 25-28) и *Боџлић и њоезија* (Исто, 29).

У полемичком жару, Душан Костић је означио Драинца као “бескорисно перо”, а због Драинчевог оспоравања социјалне литературе указаће на “Драинчево некултурно, прљаво до подлости новобиздање”. И даље, “све је то, у хору, осуло систематско паљбу на београдски дио напредне литературе, на људе око *Наше стварности*, на *Умјетности* и *кријшнику*, на *Младу културу*”. Дабоме, оштрој критици биће изложен и часопис *Нова бразда*, “у којем пише искључиво сам Драинац”, коме пребацује крајњи субјективизам који “прелази у болест” и коме “нема краја ни мјере”. Слиједи став да је Драинац “толико некултуран и безобзиран, до безобразлука, кад тврди да је наш прогресивни писац (овдје је свакако апострофиран Јован Поповић - моја примједба) семинарски пацов и фалсификатор стварности”. Не суздржавајући своја расположења, Душан Костић ће гњевно приговорити Драинцу што, мада пјесник и стваралац, у овако интонираној расправи “не увиђа колико је смијешан, па и биједан... колико се срозао у своје властито благо, у благо које може и да га угуши”. И кулминација свега: “Драинац изиграва циркуског кловна, напудраног и маскираног.”

Са осјећањем одоцјеле нелагодности, Душан Костић, данас, о томе: “Формула: утук на утук! То је то! Вратити истом мјером, ма и по цијену ризика да се некад и моји резони подведу под знак питања. Полемичке страсти су ђаволска ствар! Оне су и учиниле да останем глув и за неке добре стихове у Драинчевим збиркама, тада... Како се види, и код нас и код наших противника било је пуно неодмјерености у ријечима и ставовима, пуно гњева. Није се свакад водило рачуна о снази и логици аргумената. Важно је било надговорити противника. Тако, једни другима нијесмо остајали дужни.”

Све је ово тек неколико илустрација предратне књижевне атмосфере у нас, која је, са свим својим противрјечностима, несугласицама и недоумицама, остала дио наше књижевне историје, коју и надаље ваља истраживати и процјењивати.

У врџилозима чејргесейосме

Мада је сваки период Костићевог животног и стваралачког пута прича за себе, умјесно је указати на онај постинформбировски, јер ћемо у њему наћи пуно илустрованог материјала о ондаш-

њој не само књижевној већ и општој, друштвеној клими. Никакво чудо. Ријеч је о пустошном и теgebном времену, које је, неочекивано, донијело многе друштвене непокоје.

Увијек у самој сржи збивања (уредник у разним медијским установама, листовима и часописима), Душан Костић се одазивао на многе изазове, колико је могао, и морао, по природи свога посла и позива. У сваком његовом одзиву лако је било препознати човјека чврстог моралног става, на којем се темељио и његов однос према истини. Окретао јој се сучелице, без обзира колико изгледа непривлачно, без обзира што је собом најчешће доносила непокоје, и личне и друштвене. Све то, разумије се ако се пажљиво ишчитава, могуће је осјетити и у Костићевој поезији, али, још непосредније, у његовим многобројним полемичким чланцима из тог времена.

Да видимо.

Четрдесетосма, година у много чему превратничка, са много неочекиваног и непредвидљивог, жестоко је ударила на људе и њихове односе, изазвала међу њима сукобе и тамо гдје се нијесу могли очекивати. Људи су грдно страдавали. Настајале су безбројне људске драме, личне и породичне, али и широких размјера друштвене драме, ломови у којима се било изузетно тешко снаћи.

Душан Костић се и у овим смутним временима потрудио да до краја поштено и одговорно испуни своју пјесничку дужност, да каже, колико се могло, праву ријеч макар о дијелу онога што нас је снашло, изненада. Изазова, на претек, и Костић се није двоумио: подигао је глас, полемисао је са писцима из Совјетског Савеза, Бугарске и других земаља Коминформа.

Један од првих полемичких чланака из овог бурног периода, *Шћанија у нама* (Књижевне новине, Београд, 15. II 1949, 3), евакуација је неких збивања на Београдском универзитету пред избијање рата, посебно књижевних вечери које су одржаване у чувеној Физичкој сали, у то вријеме готово једином мјесту гдје се могла чути слободна ријеч, нецензурисана, неосакаћена, неотупљена и гдје се у пуној мјери могла осјетити аутономност универзитета, недодирљива чак и за тако округну полицију каква је била тадашња.

Мада је у том чланку највише полемисао са руским писцем Фадјејевим, јер је на међународном конгресу културе у Вроцлаву прећутао ослободилачку борбу наших народа, чиме је велики писац “изневјерио истину”, погођеним се нашао Радован Зоговић “због нешто тврђе алузије”, што је изазвало дугогодишњи прекид њихових односа, који су дотад били срдачни, сараднички, пријатељски. Суштинско питање: “Може ли пјесник да изневјери себе, своју поезију?” И одговор: “Себе може, људе може, али поезију не смије. Али *истину* не смије.”

Билијен моралног стања неких писаца

Пишући, Душан Костић је, мало-помало, дошао до неке врсте “билтена моралног стања неких писаца”, који је обично налазио мјесто на другој страни *Књижевних новина*, али и на страницама других листова, у *Борби* и *Полицији*, прије свега. Довољно је навести само неке наслове да би се, у глобалу, наслутили њихови поводи, а то је четрдесетосма са свим ломовима које је собом донијела: *Писци џрубачи*, *Провала облака - њровала лицемјерства*, *Сашелијски курс умјетности*, *Празан џујџањ у бубањ*, *Одговор без одговора*, *Нова џјесма Доре Габе*, *Савремени барони лажи...*

Вриједи и конкретизовати неке ствари.

У чланку *Писци џрубачи* (Књижевне новине, 10. V 1949, 2) Душан Костић је полемисао са совјетским писцима Алексејем Сурковом, Валентином Катајевим и Алексејем Фадјејевим. Са увјереношћу и достојанственим миром, наравно и са снажном аргументацијом, оспоравао је њихове ставове и уопште логику информбировске кампање против Југославије.

“Мој привидан мир” - каже Костић, сада - “био је из ината, а да ме је бољело, јесте, дубоко у души, уз такође болно питање: докле, докле?!”

На то скоро безизгледно питање пјесник је покушао да нађе неке, ма и без икаквог ослоња, одговоре у чланку *Провала облака - њровала лицемјерства* (Књижевне новине, 14. VI 1949, 2). Оштар полемички тон, зачињен иронијом. А онда вјеровање које не држи чврсту везу са реалношћу, да ће “информбировска непогода проћи” и да “социјализам који градим и који ћемо сигурно изградити засјаће као младо сунце послје кише и облачина - свјетлије, много свјетлије, и драже.”

Данас се пјеснику негдашња вјеровања чине наивним и без покрића. Казује то, ипак с тугом у очима, искреном, коју не могу да сакрију ни вишеслојни диоптери.

У чланку *Савремени барони лажи* (Књижевне новине, 7. VII 1951, 2) неке појединости су и за увесељавање и за чуђење. Костић ту говори о бугарском писцу Драгомирову, који је подвео под сумњу све што се у Југославији пише и ствара. За њега је Иво Андрић фашиста, јер је у једној од својих приповиједака (*Бифе Тијаник*) покушао да брани и оправда усташке злочине у Хрватској! На удару су се нашли и Бранко Ћопић и Мирослав Крлежа, а начепио је и Костића, приписавши му пјесму “Дошла је вијест из Румуније” (неке поруге на рачун румунског народа и партије, тако нешто), пјесму коју Костић једноставно није написао. Отуда Костићев закључак да је “барон Минхаузен дилетант пред новим мајсторима коминформовског типа, какав је Драгомиров!”

На удару оштре полемичке Костићеве ријечи нашла се и позната бугарска пјесникиња Дора Габе (*Нове џјесме Доре Габе*, Књижевне

новине, 7. XI 1950, 2). Предмет расправе била је пјесма *Нема мјесџа за Њишовце*, у којој Дора Габе оживљава сјећање на свој послератни долазак у Београд. Била је, вели, са осталима на Дедињу, код Тита, “спокојно су разговарали” и не знајући шта се крије иза “тамног чела” - замисао о погибији бугарској, о злу и покори... То је садржина “пјесме” која је учинила да се пјесник супериорно осмјехује над једном, како каже, “моралном мизеријом у правом смислу ријечи - мизеријом и онога коме су потребни овакви стихови-ћорци и онога ко их је на брзу руку склепао... смјерног додворења ради.”

Слиједи појединост са укусом пикантерије: Душан Костић подсећа на мутну прошлост Доре Габе, на ко зна каква додворавања цару Борису, који је из њене ципеле пио вино у витошким баханалијама. А, ето, дошло вријеме да је “коминформовцима било потребно да их брани и такав борац” као што је Дора Габе, која, зна се, не пјева цабе.” Па онда једна доста груба квалификација, у ударном пасусу чланка, да “ријеч је, у ствари, о моралу... О писцу који нема морала, који га, можда, никад није ни имао. О Дори Габе је ријеч - познатој бугарској поетеси.”

“Заиста, грубо” - коментарише пјесник себе, некадашњег. - “Не бих данас тако”, - вели - “не ни кад би се поновиле историјске околности. Али онда, онда је било страшно. Говорила је логика: зуб за зуб и главу за главу! Проклето вријеме! Ту се негдје удјенула смјелост и лудост коју младост носи у себи, свака на свој начин. Отуда тако грубе квалификације. Тада сам мислио: само што жешће! А данас, како рекох, не бих!”

У Костићевом *билџену моралног сџања неких џисаца* нашао се и Иља Еренбург (*Одговор без одговора*, Књижевне новине, 24. X 1950, 2). То је, у ствари, био одговор на Еренбургово *Ошворено џисмо џисцима Зайага*, у којем је нашао разлоге за оштар суд. “Иља Еренбург моћ расуђивања није изгубио, али је изгубио свако осјећање морала и сада плива низ воду без свога правога гласа. Као и толики други совјетски и сателитски писци, Еренбург је еволуирао у сламку коју бијесни информбировски вјетрови носе како хоће и куд хоће. Свијест писца, одговорност писца - то су за Еренбурга преживјеле категорије.”

Ипак, Костић неће прећутати да му је Еренбург био веома драг, нарочито због његових ратних репортажа са бојишта, које су имале ефекат каћуша у ратној антихитлеровској пропаганди.

Како се из досадашњег прегледа види, овај дио полемичке активности Душана Костића, као и онај предратни, уосталом, имао је, неизбјежно, идеолошку и политичку конотацију. То је тако и, вјероватно, друкчије није ни могло да буде. Но, и овако како је, знатно употпуњује општу слику стваралаштва Душана Костића, оснажује глобалну оцјену да су свједочења његова драгоцене за историју наше књижевности и наше културе. Без бојазни да бисмо могли изрећи

прејак суд, с пуно разлога можемо рећи да је Душан Костић *свједок епохе*, а то је квалификатив који се изриче само за изузетне ствараоце, за људе-појаве.

Но, задржимо пажњу на једном питању важном за сагледавање суштине полемичке ангажованости Душана Костића послје четрдесетосме.

Кад је све то у Костићу букнуло? Кад се почела губити нада да би сукоби између земаља Коминформа и Југославије могли да буду привремени? Кад је настао тренутак отрежњења?

Како сам пјесник каже, “то је било кад су нас из центра Коминформа, прије свих Стаљин и Молотов, назвали фашистима, гестаповцима! То је баш превршило сваку мјеру, и тада смо схватили да и ми треба да окренемо лист.”

И пјесник је окренуо лист и, како видјесмо, рекао што је рекао. Без сумње, у своју ријеч заложиио је љубав, своја увјерења, људско поштење и искреност.

Али, нека се и то зна: упркос отвореном и реском супротстављању логици Информбироа и његовим пропагаторима, на Костића се гледало с подозрењем, као, уосталом, и на групу писаца окупљених око часописа “Савременик”. Но, то је прича за себе и немогуће ју је у овој прилици подробније образлагати. У најкраћем, опет сукоб, сад са новим “модернистима” и њиховим часописом “Дело”.

Душан Костић је, потајно, важио као проруски човјек.

“Не мари!” - говори у исповједном тону пјесник, споро премећући лулу с краја на крај усана, чини се, чак, са неким унутрашњим миром и задовољством. - “Не мари!” - понавља и додаје да онај дио наше душе у који се смјестила љубав за руског човјека, за руски језик и књижевност, за фолклор и историју и словенску ширину тог истог напаћеног човјека не би брисао ни за шта на свијету. Отуда то пјесниково *не мари*, поновљено неколико пута, звучи као спокој и равнотежа у сопственом бићу.

Пјесникови немири - негдашњи, садашњи, свагдашњи

Има их много. Изазова, такође. Гдје год искрсне каква недоумица, запитаност, кад год се пјеснику отме упитник - јесте некакав немир, заматак спора са друштвом или каквом друштвеном појавом, свеједно хоће ли му стварност и околности дати за право, свеједно хоће ли, и може ли, понудити какав одговор, или ће бар навести читаоца да га сам наслути.

Тако је било и кад се нашао пред дилемом: Цетиње или Ловћен, кад је требало поставити Мештровићев маузолеј?

У ствари, за Костића суштинске дилеме није ни било. За њега су Цетиње и Ловћен, “зарастао у симбол”, увијек били, и остали, у хармоничном споју.

Чим је осјетио да би Мештровићеве колонаде могле да наговјесте сумрак Ловћена, Душан Костић се огласио чланком у *Полиџици*, 7. IV 1963. Само недељу дана касније, такође у *Полиџици* (14. IV 1963), подржао га је проф. др Александар Леко.

“Капелица и гроб пјесников,” - писао је тада Душан Костић - “капелица и врх плећатог Ловћена, то је нераздвојна цјелина, појам један, једна недјелјива слика која има своју неповратну историјску драж и има вриједност историјске аутентичности.”

Позивајући се на Љубу Ненадовића, који је рекао да је “Ловћен уздигао Његошев гроб више од свих гробова на овом свету, а његов гроб уздигао је Ловћен више свих словенских брегова; претворио га у Олимп”, Душан Костић ће се без увијања изјаснити: “Срубити, дакле, тај врх и промијенити му изглед - убило би му љепоту и одузело аутентичност као једног већ усвојеног и утврђеног споменика. Осим тога - скромног као и живот Владичин што је био, и народа његовог. Помпезност би, онде, у ћутању дивљине, сметала.”

Изјашњавајући се о непотребности споменика какав је Мештровићев, Душан Костић је бранио Ловћен као узвишену, небеску локацију, и у томе се, у пјесникову ставу, до данашњих дана ништа није промијенило. И нимало га, својевремено, није импресионирала наметљива Мештровићева разњеженост, која је усхитила толико Костићевих земљака, кад је угледни вајар изјавио како умјесто хонорара жели да му дају груду његушког сира и фету његушке пршуте! У читавој тој ствари и ујдурми, Душан Костић је наслутио, и видео, неке друге смислове, туђе природи најприје самог Његоша, затим природи нашег човјека и овог поднебља.

Из тих и таквих Костићевих увјерења, и неспокоја, из Костићевог стваралачког бића једноставно је морала да се изњедри његова *Молба*, с директним обраћањем Ловћену: “Ловћене, остани гдје јеси, / баш такав какав јеси - молим ти се, Ловћене!”

А кад се све показало узалудним, кад је необориве разлоге многољудног народа интелектуалаца једноставно потро наум политичких моћника, Душан Костић се, у очају, огласио пјесмом *Нарицаљка*, сасвим у тоналитету народних тужбалица:

Како их само пронађоше,
како их само пронађоше,
како их само пронађоше
- мени грдној!

Како их само одабраше,
како их само одабраше,
како их само одабраше
- ја кукала!

Како их само саставише,
како их само саставише,
како их само саставише
- боже благи!

Промишљеност става пјесниковог наћи ћемо и у одзиву на апел да се Мештровићев маузолеј уклони, а капела врати тамо гдје је била. Мирно је саслушао понуђене разлоге, а онда, са увјерењем, образложио свој став и мишљење.

“Одавно сам убијеђен да се код овог случаја причало у вјетар, да су протести били залудни, те да је учињено што је учињено: Његошева капела разурена, а на њено мјесто устоличен мастодонтски оклоп од мермера, који ево не успјева (нити може) да се слије у обресе монументалне планине, без обзира на своје наглашене естетске амбиције. Већ подуже вријеме жалимо што је отета душа Ловћену и што су Његошове кости претуране као да нису свете.”

Услиједио је пјесников апел: будимо умни! Без еуфоричности, да видимо шта да учинимо, а да то не буде смисаоно и разборито?! “Како извести да се ловћенска капа - тај дивни изум природе - још драстичније не унакази рушилачким захватима машина: и како избјећи укус новог антицивизацијског поступка, ништа мање вандалског од оног првог - доказано непромишљеног и плиткоумног?”

Душан Костић је за мање драстичан захват: да се капели нађе “какво погодно мјесто, ако се може на Језерском врху, недалеко од маузолеја. Па ће тако оба споменика имати прилике да опомињу и причају о некоме и нечему. О свима нама.” (Из публикације Момчила Поповића и Вере Гавриловић: *Вајај Ловћена*, издање *Побједе*, стр. 47).

Но, да се, макар на кратко, окренемо неким појединостима из Костићеве поезије, у којој такође можемо да нађемо извјесну полемичност пјесникових ставова. Некад ћемо је наћи у неким значајним Костићевим пјесмама, некад, бар дјелимично, у пјесниковим књигама: *Мреже*, *Призив њрашуме*, *Почетак ајокалијсе*, *Архијелаџ*, *Чарнојевићи*, *Кошмар*, на примјер.

Душан Костић полемичност најчешће боји иронијом, исказујући њоме свој однос према каквој друштвеној појави, свеједно је ли она ту, поред нас, или нам, својим неспокојима, долази из свијета, а која би могла да изазове пјесников, и не само његов, немир, незадовољство, спор, оспоравање.

“Костићу није стран иронијски рез према све виднијем присуству нашег отуђења” - запазио је Жарко Ђуровић у вези с Костићевом збирком *Ако се наљуће ијице* (Жарко Ђуровић: *Маркирање свакодневља* у: *Мера и њумачење*, 1994, стр. 89-91).

Али, “осјећање побуне не лежи овом ствараоцу” - каже даље Жарко Ђуровић. - “Људе хоће да уразуми њежном ријечју. Тако је поменута *ирџа њолемичности* (подвукао В. Б.) у ствари опомена да се не срља према злу. Истина, пјесник не заговара ни рајско стање, напросто што оно не постоји. Пандан свему томе је - разумијевање, које је једино у стању да проведри замућене хоризонте.” (Ис-

то, 90) Као да је оно, разумијевање “протјерано из наших душа... Вријеме се одјенуло у паклено рухо... Нека метафизичка пустош обузима човјекове мисли. Пјесник би пјесмом да заустави ерозију те пустоши.”

Без сумње, Ж. Ђуровић је пажљиво ишчитао ову књигу. Ипак, да ли стоји да “осјећање побуне не лежи овом читаоцу”?! Зар само непристајање на неке појаве, на нека друштвена ишчашења, на магле које нам “муте хоризонте”, на “паклено рухо времена” - нијесу и побуна против њих?! Побуна на микро плану, заправо онолико колико пјесма и пјесник могу да постигну?!

У шароликој слици пјесникова живота и дјела можемо да нађемо подоста чистих драгуља које ћемо лако препознати по њиховим људским и животним значењима, и естетичким, наравно. И при том је свеједно што, привидно, не стоје у чврстој вези један с другим.

Поезија Душана Костића натопљена је искреношћу. Од исте је врсте као она коју препознајемо у Костићевом опхођењу с људима. У искрености је значајна привлачна снага Костићевог стваралаштва, поезије поготово.

Али, она је на једном мјесту кондензовано дата: у пјесми *Искрено*.

Занимљиво, ова пјесма је наљутила многе Костићеве другове, пријатеље, поштоваоце. “Шта му је то требало?!”

Пјесма, не мала, у шест строфа и педесетпет стихова, уоквирена истовјетном, ударном мишљу:

Ја нисам војник под калпаком и штитом,
нити сам велик као Крлежа и Давичо.
Једра су моја мала. Некуд сам хтио.
И при том
тихо, сасвим тихо, о себи ја сам причо.

Узете огољело, ријечи су одиста могле да узбуде, па и наљуте људе, или бар да их зачуде, како су, својевремено, Иву Андрића, који је најдиректније припоменуо Костићу да није баш упутно да писац сам себи приговара. “Други ће се ионако потрудити”, рекао је Андрић.

Притајену полемичност пјесме *Искрено*, међутим, готово нико није наслутио, па, ето, како видјесмо, ни Иво Андрић. Једино, дјелимично, Ђуро Гавела, нарочито њену ироничну жаоку.

Дабоме, Костић није намјеравао да подводи под упитник било шта од величине поменутих писаца. То и не би било могуће. Ипак, назире се извјесна иронична дистанца: лагодност и удобност фотеља ЦК у којима су се башкаршили ови моћници наше литературе и културе, биле су веома погодне да се, уза сву објективну

стваралачку и интелектуалну снагу њихову, испољи наметљива супериорност, понекад чак и бахата, каква се и иначе сусреће у моћника, а какву су, на жалост, знали да испоље и ови угледници југословенске књижевности и културе.

Нешто од оваквог промишљања налазимо и у пјесми *Посебно језеро* из збирке *Кошмар*, 1995.

Нећу да те хватам за рукав,
моји стихови су мој свијет
па били овакви и онакви.

Душан Костић је, полазећи од чврстог критичког става, одређивао и одредио за себе путоказ, па, тако, и за своје читаоце: рад као залога озбиљна живота; љубав за људе и све што је људско; пријатељство са толико хуманих смислова.

Само оно да се врати,
да нас узнесе, да злати
бакром љубави тихе:
пријатељство.

Душан Костић је имао много пријатељстава која су издржала све провјере времена.

Нека су се, међутим, повијала под налетима друштвених непогода, нестала неповратно, постала олупине друговања.

Више нисмо једно
око, једна рука. Побјегле су нам обале
свака своје току, свака грмену своје.
Бојим се: сад смо олупине на бријегу друговања.

Једна од тих олупина дубљег је значења, поготово што је, стицајем околности, везана за настанак једне од најљепших и најзначајнијих Костићевих пјесама.

Пјесму *Слеђена тишина Виситора* безмало сви књижевни критичари који су се бавили Костићевом поезијом сврставају у антологијске, оне по којима се пјесници препознају.

Написао ју је у Плаву, у празном хотелском ресторану, врелог августовског поподнева 1951.

Ту се пјесник обрео на неколико дана са другом из дјетињства и младости Есадом Мекулијем. Бурне евокације прошлости, егзалтација. Али, исто тако, наговјештај отуђења које је, како ће се убрзо показати, имало дубоке друштвене коријене. Снажно узбуђен, пјесник је у даху написао једну од својих најбољих пјесама. Грчевит опроштај са прошлошћу, са завичајем. И још понечим. Као у роману *Гора Кошићанова* кад га стане нагризати осјећај “да нешто

хладно расте између људи, Шиптара, који ћуте и мрко снују, и Срба, који све чешће помињу Косово”.

Прича о другарству Костића и Мекулија је аутентична, као год и немири који су овладавали људима због националних међусобица, што је, доцније, довело до потпуног разлаза, и личног и општег. Драстична потврда да се крупна друштвена гибања итекако одражавају у личним људским судбинама. Тужна посљедица су *елегије пријатељска*, каква је и Костићева, садржана у суштинском питању:

Зашто ми, пријатељу,
зашто ми убијаш птицу
у коју смо, колико јуче,
толико вјеровали оба?

То је она запитаност пуна немира, протест, спор, непристајање.

Послије ће, у свом *Архипелагу*, испољити своје, и не само своје, непокоје, како су “између нас све замућеније воде, све тамније” и како “постајемо архипелаг, постајемо архипелаг”.

Одавде, ни пола корака до узнемирујућих слутњи, брижних поетских евокација *вијека несхваћљиве мржње*, туге *најушћених поља*, *вијека екразитна*, страховања “у хљебу, у вину, на трговима многољудним, да би у једном тренутку, или у ко зна колико животних ситуација, оптужујуће завапио: “О, што не можемо да будемо људи?!”

И још један вапај сред људског и животног кошмара:

Боже, не остати сам на Арарату,
не остати сам на Комовима!
Не сусретати се сам са собом.

Вапај, али не подавање очају. Пјесник није зазирао ни од сусрета са самим собом, ни од сусрета са општим друштвеним јадом, и скривених и нескривених значења. Даће маха својим немирима у *Пјесми горкој*, што хоће да његову географију “скуче на два-три брда, на долину Лима”, а да при том не смије да помене Ловћен, ни Мораву, Плитвице, Караванке, Козару, Преспу.

Проклетије постају симбол нашег сумора, наших бдијења,
гле, проклетије сами
бивамо из дана у дан с укусом озлојеђености.

У *Кошмару*, збирци из 1995, налазимо изразе најпотпунијег пјесниковог немира изазваног савременом југословенском драмом, прожетог, опет, протестом, непристајањем, оспоравањем. То је сусрет са новим-старим пјесником, увијек досљедним себи и својим увјерењима. Прегршти стихова то убједљиво илуструју:

Плашим се: долази час
 пробуђених ледника и празних шака.
(Не њјевајте ми њу њјесму жалну)
 Зар смо овакве уре ишчекивали
 и ноћ понорну, ноћ овакву пожељели
 икад, икад?
(Зар овакву ноћ)

Балканска патња која корачаш са тугом боје пурпура,
 претвараш се у торнадо, само што ниси.
(Балканска њајња)

Неће нас поклопити незнађе, ма колико
 куцало на наша преплашена врата...
 ... Морамо се придићи из овог лежаја срамног.
 Морамо крикнути.
(Осјрво њраскозорја)

Сањах. Узврели сан
 сав хаос, кошмар, изрована земља,
 стабла изокренута, читаве шуме.
 Људи разасути у комађе
 и тамо и овамо.
 Свуда. Свуда. Свуда.
 Све горе од горег, ах!
 Кад се пробудих:
 исто.
 Све горе од горега,
 до смака смак.
(Кошмар)

Апокалиптична слика свијета, ипак без малодушности, јер

Тражимо љуту ријеч
 која ће имати снагу стријеле убојне, коначне
 за све што нам буду чинили.
(Поврајњак њирана)

и

Спремни на најгоре,
 прикупљамо наду.
(Оно њио може доћи)

Итд.

Прикупљамо наду, дакле.

Немир и спокој, наизменично, упркос свему, по познатој Његошевој формули: чаша жучи - чашу меда!

Све се то види у пјесникову оку. Ни десетак диоптера ништа не може да скрије. Само немирни ход луле с краја на крај усана, о којој је, 1989, Мирослав Ђуровић записао:

“Пред овом лулом југословенске литературе, у дим су се претварале толике мржње, зависти и бахатости нашег балканског списатељског менталитета.”

Velizar Bošković

POLEMICS IN LITERARY WORK AND SOCIAL ACTIVITY OF DUŠAN KOSTIĆ

Summary

Dušan Kostić, for his vocation primarily a poet, tried himself out also in the polemics as a special type of literary activity.

In life and creative work of Dušan Kostić a few large blocks in which it is possible to follow up his stratified and complex appearance: period before outburst of World War II; war year; after war period.

In pre-war period, member of advanced students' movement, Dušan Kostić found himself on *the ramparts of social poetry*. From that time there is Kostić's polemics with "modernists", in which he had given globally negative reviews of their literature.

In the post-war period, especially in *whirlpools of the forties*. Dušan Kostić polemized with a lot of human and creative courage with writers from the countries of Cominform. Writing, he approached some kind of "bulletin of moral conditions of some writers". Kostić's getting even with them intense, deadly, but principled.

In the marrow of Kostić's poetry there were many social phenomena causing poet's restlessness - for example tearing down of Njegoš's chapel on Lovćen and setting of Meštrović's memorial.

Sharp polemic word of Kostić consisted of morally firmly founded statements.

